

ЛЕНІН ЯК ТОТАЛІТАРНИЙ ХРИСТОС

У статті досліджується механізм моделювання й оприявлення образу Леніна як тоталітарного Христа. Специфіку ленініани як тоталітарного євангелія авторка розглядає, аналізуючи мовні дії: розповіді як модусу створення, опису як модусу наповнення та розмови як модусу одкровення. У статті також досліджена нова іконографія з виразними христологічними конотаціями, в якій вирізняє символічний, історичний та ідеалістичний етапи моделювання образу Леніна.

Ключові слова: тоталітарний Христос, євангеліє, географічна ленініана, тоталітарна іконографія.

Valentyna Kharkhun. Lenin as a totalitarian Christ

The author of the paper studies the mechanisms of modelling and use of Lenin's image as a totalitarian Christ. The specific character of the works of art dedicated to Lenin, which are treated here as a kind of totalitarian Gospel, requires the analysis of three language activities, i.e. of narration understood as a modus of creation, of description as a modus of interpenetration, and of conversation as a modus of revelation. The article also focuses upon the new Soviet iconography, which, to its author's mind, has the most unambiguous Christological connotations, and singles out the symbolical, historical, and idealistic stages of Lenin's image formation.

Key words: totalitarian Christ, Gospel, geographical works of art dedicated to Lenin, totalitarian iconography.

Сучасна гуманітаристика, досліджуючи феномен культу Леніна, особливу увагу приділяє культурологічним кодам, закладеним у модель вождя пролетаріату. Християнська культура розглядається советологами як найоптимальніший контекст для виявлення "коду" Леніна¹. Вони пропонують два варіанти кодифікації советського вождя – Антихрист і Христос.

Апологет першої версії В.Кантор зазначає, що принципи тоталітарного суспільства з виразною антихристиянською спрямованістю були створені й закріплені Ленініним [8, 18]. Дослідник доводить, що Антихриста слід прочитувати як лицеміра та імітатора Христа й саме ця проекція чинна для моделювання культу Леніна. В.Кантор визначає кілька основних характеристик Антихриста. Це захоплення влади і встановлення деспотії; гоніння на християн і на християнські ідеали; створення перверсивної ідеології з використанням християнських понять, проіннятих протилежними змістами [8, 18].

Погоджуючись із логікою міркувань В.Кантора, усе ж слід зазначити, що антихристиянство у контексті тоталітарної цивілізації слугує радше механізмом, здатним уможливити кодифікацію, але не семіотичною системою, через яку моделюється Ленін. Для сучасного дослідника культ Леніна справді виглядає як проекція Антихриста, який імітує Христа і його підмінює. Однак для тоталітарної свідомості, зараженої квазірелігійними інтенціями переважно християнського характеру, онтологічно визначальним було моделювання Леніна як Христа. Такої думки дотримується, скажімо, І.Єсаулов.

Дослідник вивчає взаємопов'язаність категорій тоталітарності й соборності. Він доводить, що соборність, пов'язана з христоцентризмом, який як тема активно заявлений у російській релігійній думці, – основоположне начало російської культури й літератури зокрема. Давньоруська література виявляє ідею Христа експліцитно, класика Нового часу – імпліцитно, моделюючи Христа як найвищий моральний ідеал. Російські письменники демонструють християнське ставлення до світу, а їхні герої виступають утіленням соборного прямування до героя Нового заповіту. Осмислюючи соборну свідомість російської культури, дослідник уводить інший концепт – тоталітарність. Правомірність типологічної ідентифікації соборності й тоталітарності він убачає в домінуванні в обох системах надособистісної цінності, перед якою індивідууми неначе урівнюються, а отже,

¹ Слід, однак, пам'ятати, що в моделюванні образу Леніна можна простежити кілька варіантів. Наприклад, Ленін як культурний герой (про це писав Є.Мелетинський). Така семантична домінанта оприявнюється в мотиві "віддавання" землі, культурних благ народу. Значимий також код "авантюрного героя": заслання, переховування, утечі формують навагал авантюрний сюжет про советського вождя. Проте вирішальну й домінантну роль у кодифікуванні Леніна відіграла християнська культура.

нівельюються [6, 149-150]. І.Саулов пропонує хронологічний варіант розгортання співмірності соборного й тоталітарного: “[...] тоталітарність радянської літератури – це [...] соборність, що усвідомила себе, у її тоталітарному розвитку” [6, 175]. Звідси й умотивованість висновку: “У створеному революцією новому духовному полі Ленін покликаний замінити Христа” [5, 53]. Саме формула “Ленін як тоталітарний Христос”, радикально трансформуючи соборність, оприявнює її в тоталітарному світі. Отож христосоцентризм, на якому ґрунтується російська література, не нівелюється, а розгортається зі зміщеним акцентом.

Слід додати, що урегульованість такого кодифікування зумовлюється двома факторами: образ Христа для масової свідомості християнського світу – моделювальний, тому, кодифікуючи Леніна як абсолют, ця масова свідомість активізує вже напрацьований багатотомовою історією варіант – код Христа. Цей механізм безпрограшно використовує псевдоатеїстична тоталітарна влада: номінування Леніна через христологічну семантику цементує цілісність і одновимірність масової свідомості, дозволяючи нею маніпулювати. Парадоксально, але факт, що христологічний культ образу Леніна – найпродуктивніший для розгортання тоталітарної комунікації, це регулятор комунікативних зв'язків між владою й масами.

На сьогодні ідея Леніна як тоталітарного Христа активно підтримується гуманітаристикою. Н.Тумаркін, аналізуючи культ Леніна, наголошує на паралелі його з Христом. Дослідниця стверджує, що дуалізм образу Леніна – це наслідування Христа [26, 153]; Леніну судилося стати боголюдиною комунізму [26, 31]. О.Шахназаров, аналізуючи біографію вождя – замах на нього, останні дні, поховання, – пов'язує її з новим пришествям Христа. Ленін як тоталітарний Христос, на думку дослідника, став найвищою цінністю для старовірів, які визнали його, “назвались ленінцями і, прокляті Церквою, від якої відвернулись, стали жити за законами Леніна, що дописав частину Нового Заповіту, якої бракувало” [29, 40].

Отже, христологічний культ Леніна – це результат ідеологічного використання насамперед основ релігійної свідомості. Однак, осмислюючи механізм заміщення Христа Леніним у контексті тоталітарної цивілізації, соціологи наголошують на необхідності актуалізувати не тільки релігійну², а й соціополітичну свідомість [26, 178]. Суспільно-політична вертикаль – одна з найпродуктивніших у відчитуванні типологічних сходжень при моделюванні образів Христа й Леніна. Прикметні щодо цього соціоісторичні прочитання Христа, здійснені, скажімо, Е.Ренаном.

Генезу співмірності Христа й Леніна слід шукати, концептуалізуючи поняття “історії”. Іпостасі Христа й Леніна співвідносять із “переворотом”, що вказує на їхню спроможність моделювати світову історію. Е.Ренан уписує Христа в контекст найважливішої події всесвітньої історії, того перевороту, що означив перехід від епохи язичництва до християнства [19, 32]. Ренанівський Христос – це бунтар, карбонарій давніх часів, релігійний анархіст, натхненний любов'ю до пригнічених і принижених [13, 113]. Для радянського тоталітаризму ім'я Леніна стало символом “перетворення світу”: “З ім'ям Леніна нерозривно зв'язана вся сучасна історія”, “Ленінські ідеї справили й продовжують справляти найглибший вплив на весь хід світового розвитку” [17, 3].

Прикметно, що Постанова ЦК КПРС про підготовку до 100-річчя з дня народження В.І.Леніна структурується завдяки рефрену “Ленін увійшов в історію як ...” Історичне звершення Леніна тоталітарна риторика подає як докорінну зміну соціального обличчя світу, як “поворот людства від соціалізму до комунізму” [18-20]. У цьому контексті жовтнева революція бачиться як “початок нової епохи в історії людства” [17, 3], а сам Ленін кодифікується через жовтневу революцію, що є “точкою перевороту” новітньої історії.

² Слід зазначити, що про опозицію релігійного й соціального не йдеться. Відомо, що в релігієзнавчій концепції Е.Дюркгайма релігія мислиться як соціальне явище.

Програмування “нової” історії і у Христа, і в Леніна пов’язане з інтересом до “пригнічених і принижених”. Христос орієнтується на соціальну переструктурованість із актуалізацією концепту “народ”: “Породжене свідомістю людини з народу, розквітнувши серед народу і передусім здобувши його любов та прихильність, християнство набуло таких самобутніх рис, які не зітруться довіку. Воно було першою тріумфальною перемогою народного руху, звеличенням простих серцем, освяченням прекрасного, як його розумів народ. Таким чином, Ісус зруйнував замкненість аристократичних суспільств давнини, і через цей пролом відкрилася дорога для всіх” [20, 46]. Скерованість на маси — основа політики Леніна, він “був якнайтісніше зв’язаний з трудящими, виходив з їх корінних інтересів, завжди відчував пульс народного життя, уважно вивчав соціальну психологію робітників і селян [...]” [4, 30].

Соціополітична проекція Леніна, “скоординована” з Христовою, для тоталітарної свідомості має очевидні переваги. У тезах Центрального комітету компартії Радянського Союзу значення Леніна глобалізується: “З іменем і діяльністю Леніна пов’язана ціла революційна епоха в житті людства. Ленін дав відповіді на найактуальніші питання, поставлені ходом історичного розвитку” [4, 29]. Або, як стверджував 1934-го року М. Асеєв у вірші “Досвід портрету”:

Он — великий итог
вековечных тем.
волновавших
когда-либо историю [11, 417].

Ленін не просто задекларував, а й реалізував модель новітньої історії, тому тоталітарна свідомість мислить його як символ “увічної” історії: “Сучасне і майбутнє людства немислимі без Леніна і ленінізму. Світло ленінських ідей осяє всемоєму людству шлях вперед — до нових перемог, до нових історичних звершень, до нового знищення експлуатації і гноблення, до всесвітнього торжества соціалізму” [16, 83].

Виграшність історичного Леніна перед міфічним Христом для тоталітарного мислення, позначеного квазіматеріалістичним розумінням історії, беззаперечна. М.Федорчук констатує: “Це вже не герой мрії, не носій абстрагованих людських чеснот, а герой, народжений живою дійсністю, який своїм розумом і вчинком, любов’ю до знедолених піднісся на вершину народного розуміння героїзму, мужності і гуманізму” [28, 4]. Особливо цінна для тоталітарної свідомості здатність Леніна матеріалізувати мрію. Ліричний герой М.Асеєва зізнається:

Но особенно в нем
я люблю и чту
то, что в жизни
им наново добыто:
ту способность
доводить мечту
до людского вседневного опыта [11, 418].

Отже, тоталітарна свідомість фундаментується не на вірі Христа як трансценденції, а на правді Леніна як даності³. Здійсненість і здійсненість ідей Леніна значно вивисшують його порівняно з Христом і уможливають заміну.

Проект заміщення Христа Леніном можна відчитати в дискурсі історичної науки 30-50-х років. Як відомо, з часів Просвітництва сформувалась наукова

³ І сам Ленін мислиться тоталітарною свідомістю як правда. У щоденнику В.Вишневецького “Фронт” Ленін осмислений як міра правди [14, 50]. Е.Казакевич у нотатці “Як я писав “Синій зошит” констатує: “Він [Ленін] був уособленням справедливості і правди” [14, 54].

христологія, оприявнившись у міфологічній та історичній школах, кожна з яких актуалізувала чи то богословську формулу поняття “Бог”, чи поняття “людина”. У сталінську епоху ця діалогічність згортається, виявляючись у функціонуванні лише міфологічної школи, яка заперечувала історичність Ісуса. Образ Христа як міфічний каркас⁴ став відкритим для ідеологічного заповнення, яке відбулося завдяки постулюванню історичності Леніна. Історичний Ленін стає міфічним Христом тоталітаризму. Нового значення набуває лише природа божественного: принцип жити по-християнськи замінюється іншим — жити по-ленінськи. Царство Боже репрезентує ідея комунізму, а образ Христа як християнського абсолюту — культ Леніна. Усвідомлення Леніна як тоталітарного Христа, що дарує свободу пригнобленим, для масової свідомості було цілком природним, а завдяки пропаганді порівняльний акцент “як” зникає зовсім.

Советологи подають розгорнутий соціополітичний коментар щодо номінування коду Леніна, не залучаючи, однак, потужний культурний матеріал, передовсім літературний, який вербалізував і переконливо доводив основні ідеї тоталітарної влади. Прочитання як російської, так і інших слов'янських лєнініан [3] дає вагомі аргументи для підтвердження ідеї про те, що Ленін у контексті тоталітарної цивілізації моделювався як Христос.

Виразні християнські конотації з'являються на ранніх етапах лєнініани. Перший період культоворення позначений потребою кодифікування — уписування вождя в різні параметри картини світу (цей проєкт реалізовано передовсім у російській літературі). Центральною метафорою соціополітичного характеру слугує образ “капітана, який стоїть біля штурвала” (Д.Бідний, “Робочий привіт. З приводу 50-річчя Володимира Ілліча Леніна”), “зодчого-кормчого” (Г.Якубовський, “Вождь В.І.Ленін”), “Великого Рульового” (І.Логінов, “Ми чекаємо”). Доповнюють процес номінування культурологічні коди “Атлант Революції” (М.Зенкевич, “Бюлетень блискавок”), “Ікар” (А.Вечірній, “Вождю світової революції”), “Геракл” (О.Ярославський, “Леніну”), які мають космогонічну семантику — Ленін — “сонце” (Є.Нечаєв, “Великому вождю”, П.Орєшин, “Сонце в Сермязі. В.І.Леніну”).

Однак першорядної ваги набувають христологічні конотації, які підтверджують гіпотезу про те, що Ленін — це тоталітарний Христос. Вирішальну роль тут відіграють звертання “наш учитель” (І.Кузнецов, “Біля постелі хворого. Присвячую великому учителю світового соціалізму В.І.Леніну”), “Ты — спаситель, ты мировой наш исцелитель” (Ф.К-в, “Світовому вождю пролетаріату В.І.Леніну”). Виразною новозаповітною семантикою позначений процес виписування ролі вождя: “Ты пришел к нам в избы курные с новой Истиной, с раскрытой тайной...” (С.Обрадович, “Трибун. Присвячено В.Леніну”), “Он поведал миру” (М. Герасимов, “Біля храму Христа, на кривавому граніті”), “И везде, повсюду слышим имя, / Врачующее нас от ран...” (С.Панкратов, “Ленін”). Доповнюють христологічну картину коди “жертва”, “кров”, “спокута”.

Домінування біблійної новозаповітної семантики можна пояснити промовистим життєвим фактом: очудненим порятунком Леніна під час замаху, його перемогою над смертю. Тому вже в цей період з'являється кодифікація “безсмертний Ленін” (О.Ярославський, “Леніну”; П.Черних-Якутський, “Два титани”), яка стане основною в піковий момент формування культу Леніна, пов'язаного з фактом його смерті.

Християнські конотації закріплюються в культовому тексті В.Маяковського “Володимир Ілліч Ленін”. Поет бачить Леніна як “революции и сына и отца”. В.Маяковський легітимізував і конституював два вектори тоталітарного іконописання, що мають виразний новозаповітний характер. Перший — це формування образу Ілліча, людини в її смертній іпостасі, уписаній у природну й соціальну дійсність. Другий передбачає оприявлення міфєми “Ленін”, субстанції, яка корелюється з поняттям трансценденції. Два лики — Ілліча-людини й Леніна-

⁴ Про міф Христа див: *Элиаде М.* Аспекты мифа. — М., 1995. Слід зазначити, що культ Леніна повторює логіку оприявлення образу Христа в релігійній свідомості: від історизму до модусу міфологічного мислення.

бога – стали основою концепту “абсолюту” в тоталітарній свідомості. Архетипним ключем для оприявлення абсолюту в його тоталітарній проекції став код Христа як боголюдини.

Моделювання культу Леніна як тоталітарного Христа реалізується через створення нового євангелія. Наративне функціонування такого євангелія оприявнюється у християнській теологічності мовних дій, а саме у пріоритетності розповіді як модусу створення, опису як модусу наповнення й розмови як модусу одкровення. Домінування опису оприявнюється в новій іконографії з виразними христологічними конотаціями. Моделювання образу Леніна в ній має кілька етапів – символічний, історичний та ідеалістичний.

“Євангеліє” у християнстві – це “своєрідна повість про життя і вчення Ісуса Христа” [27, 176]. Це поняття правомірне і для ленініани, адже її мовний кодекс передбачав домінування розповіді як модусу створення: ленініана спрямовується на те, щоб повідомити світові про прихід нового месії, покликаного врятувати людство від соціальної несправедливості. Переселяючи Леніна в агіографічну пам’ять, література бере найактивнішу участь у канонізації його як непогрішимого й харизматичного вождя. М.Федорчук зазначає: “Радянські письменники прагнуть охопити своїм художнім зором життєвий шлях вождя, осмислити джерела формування Ілліча як людини і революціонера, опоетизувати риси його характеру – мудрість і простоту, любов до людей й непримиренність до класових ворогів, образно розкрити силу його вчення” [28, 11]. І вже 1921 року у вірші І.Садоф’єва “Іменини пролетарської революції” Ленін наділяється рисами месії:

Под арками – кружево человеческих сцеплений...
Над нами реет Святая Пролетарская Троица:
Отец – бессмертный Маркс, сын – великий Ленин
И дух – Коммуна, в знамени узорится [14, 14].

Підтвердженням євангельської природи ленініани служить насамперед логіка структурування численних збірників, присвячених Леніну. Зазвичай твори групувалися за алфавітним принципом [9] або хронологічним [11; 15]. Водночас популяризується інший принцип групування матеріалу згідно з біографічною канвою життя й діяльності Леніна. М.Федорчук так оцінює цей чинник структурування ленініани: “На художніх здобутках українських письменників в освоєнні ленінської теми можна простежити, як зображено життєві шляхи Ілліча, осмислити процес естетичного аналізу і освоєння його історичного подвигу і безсмертя” [28, 7]. У 1980 р. з’являється збірник “Вічно живий. Образ Леніна в художній літературі”, який можна вважати канонічним зразком євангельської природи ленініани. Різноманітні тексти (вірші, уривки з поем, романів, повістей, кіносценаріїв, нариси, спогади) багатьох національних літератур чітко структуруються згідно з хронологією життя Ілліча. Перша частина, присвячена його дитинству й ранній юності, обрамлена уривками з роману М.Шагінян “Народження сина” та оповіданням М.Прилежаєвої “Начало”. Наступні розділи не менш промовисті (“На шляхах до революції”, “Народження нового світу”, “Безсмертя”), вони фіксують історіографію життя Леніна. За цим канонам “чотирикнижжя” може прочитуватись багато національних ленініан. Не виняток і українська.

Художній простір нового євангелія організовує перифраз, співвідносний з новозаповітною кодифікацією Христа: у текстах використовується займенниковий заміник – Він. Один із найяскравіших зразків – вірш Є.Плужника “Він”, де номінування Леніна відбувається лише через займенник:

Поруч із нами –
той,
кого в народі

уквітчають коротенько —

Він!

[...]

Але вічна правда робітнича —

Він! [...] [9, 137].

Цей художній прийом використано і в поемах “Рука до сонця” М.Сингаївського та “Просто — товариш Ленін” І.Цитовича, у віршах “Не вмер Ти” Я.Савенка, “Його немеркнуче ім’я” Ф.Ісаєва, в оповіданні “Він був великий” О.Корнійчука.

Тоталітарне євангеліє починається по-новозаповітному — через програмування канонічних ролей сина й богоматері, звідси основні ідейні доміанти — прославлення народження Леніна та материнства Марії Ульянової. Є.Летюк у вірші “Квітень”, осмислюючи джерела визвольного руху, соціальні й політичні зміни на карті світу, наголошує на вирішальному значенні для історії факту народження Леніна:

Усе це так.

Та був спочатку квітень

і Ленін

народився

на землі [28, 10]⁵.

Слід зазначити, що в ленініані всіляко педалюється факт народження Леніна саме весною. Залучався потужний народнопісенний код весни як пробудження, початку нового (М. Сингаївський, “Рука до сонця”; І.Цитович, “Ленін”). В.Кучер у ліричному нарисі “Весна” пише: “Весною народився Ленін. Так сходила правдива народна легенда, в якій народження Леніна люди сміливо порівняли з теплою весною, з найкращою порою року, порою пробудження природи, життя, сонця і щастя на землі” [28, 8]. Звідси й поширена номінація “Ленін — свободи весна” (В.Сосюра).

Поема Т.Масенка “Марія Ульянова” презентує новозаповітну модель “мати — син”. У творі відображено юнацькі роки Володимира Ульянова, його становлення, формування політичної свідомості. Але основну увагу автор усе ж приділяє образу матері, її ролі у вихованні нового месії:

Вона сім’ю орлят родила,

Дала їм правди мужні крила,

І пройде з ними сто доріг —

Щоб Ленін, славний син Росії,

Справдив століть визвольні мрії,

Для щастя людства переміг! [28, 13].

Дитячий та юнацький період життя Леніна в поетичній ленініані розроблені найменше (М.Рильський, “Портрет Володі Ульянова”; Б.Степанюк, “Молодість вождя”; С.Голованівський, “Оповідання про Леніна”). Цю прогалину в 50-60-х роках заповнює проза (Ф.Бурлака, “Напередодні”; В.Канівець, “Ульянови”).

Історіографія зрілого Леніна подається через його вписування у просторові межі. Тому значна частина тоталітарного євангелія формується завдяки феномену географічної ленініани. Організують тоталітарний простір ленініани три образи-кліше: Ленін на броньовику (С.Шаншишвілі, “Ленін на броньовику”; М.Тихонов, “Броньовик”), Ленін у шалаші (П.Яшвілі, “Ленін у шалаші”; Ф.Халваші, “Шалаш

⁵ У російській літературі народження Леніна зображується як друге прибуття месії у віршах М.Асеєва “Молодість Леніна”, Д.Бєдного “Ніхто не знав... (22 квітня 1870 року)”, М.Тихонова “15 березня 18-го року”, опублікованих у “Правді” 22 квітня 1927 року.

Розливі”; І.Нехода, “Тут Ленін жив”; М.Руденко, “Косар”; В.Ткаченко, “Там, де Ленін косив”; М.Дудін, “Вірші про шалаш”), Ленін у Шушенському (С.Щипачов, “Будиночок у Шушенському”; І.Вирган, “Ленін у Шушенським”; І.Драч, “Соняшники у Шушенському”; І.Рождественський, “Шушинське”). Ті місця, де бував Ілліч, у ленініани опоетизовуються як святі, “щедрі джерела животрепетних проблем минулого і сучасності” [28, 25].

Кількість ленінських місць зростає завдяки закордонному періоду життя й діяльності вождя – об’єкта досліджень значної частини ленініани. Епічне начало, що домінує у віршах цієї тематичної групи, працює на створення захопливої розповіді про мандрівку Леніна Європою. Так формується феномен “поетичних подорожей ленінськими місцями”. Ідеологічний підтекст дає змогу тлумачити це як шлях завоювання чи підкорення Європи ленінськими ідеями:

По всій Європі іде вже наш батько Ілліч,
Як ішов по Русі у далекі ті роки.
Де не ступить – там радість мільйонів облич,
І все далі й гучніше гримлять його кроки [15, 300].

Географічне оприсутнення Леніна вражає: це – Лейпциг (Л.Забашта, “Будинок “Іскри” в Лейпцигу”), Париж (Л.Забашта, “Ленін в Парижі”), Лондон (М.Бажан, “В одному з лондонських кварталів”), Прага (М.Рильський, “Кімната Леніна у Празі”), Пороніно (М.Рильський, “Музей Леніна в Пороніні”; А.Турчинська, “Ленін в Татрах”; Г.Кирилук, “Мирось із Пороніна”; П.Кононенко, “В Пороніно”; М.Кубик, “Жива легенда”; М.Шеремет, “Ленін в Пороніно”), Краків (П.Тичина, “Ленін іде на Шевченківський вечір. Краків 1914”). Географічне розростання ленінського світу синхронізується з глобалізаційним процесом ідеологічного розтиражовування Леніна. Як доказ – вірш “Ленін” А.Волощака:

Відомий світу Ленін не один.
З-над Волги Ленін, Ленін з-над Велтави,
Із Лондона, із Цюрихських вершин,
Парижа гість – не гість – трибун яскравий [28, 39].

Як зазначає М.Федорчук, “ленінські місця за кордоном у свідомості трудящих світу, у творчості не тільки радянських, але й прогресивних зарубіжних письменників постають, як священні віхи на дорогах, що ведуть до найзаповітніших вершин людського щастя” [28, 40].

У тоталітарній свідомості світ легітимізується лише через сукупність святих ленінських місць. Це визначає особливість інонаціональних ленініан, які через освячення ленінських місць “привласнювали” Леніна. Скажімо, українець Т.Масенко опоетизував вулицю Ульянових у Києві, стверджуючи, що

І вулиця Ульянових – як пісня,
Бо з Леніним ріднить нас і вона [1, 47].

Продовжують цей ряд вірші А.Імерманіса “Ленін у Ризі”, Г.Абашидзе “Ленін в Самгорі”, А.Балтакіса “Ленін у Вільнюсі”, Я.Кочура “Ленін на Західній Україні”, Г.Ковалю “Ленін у Карпатах”. Польські літературознавці розглядають прийом “присвоєння” Леніна як один із механізмів організації ленініани, зокрема, цим феноменом пояснюється існування своєрідного циклу “поронінських” віршів [32, 120].

Планетарне розростання ленінських місць відбувається за рахунок спекулювання історичними фактами – Леніна “поселяють” там, де він ніколи не був. Р.Братунь, декларуючи причетність Леніна до західноукраїнських земель, використовує принцип легенди (“Легенда є, що Ленін був у Львові”), стверджуючи, що “наш

Ленін був, і є, і буде в Львові”. Риторика категоричності властива віршу О.Головка “Я певен: був Ілліч у Кременчуці”.

Розгортання простору як сукупності ленінських місць уніфікує бачення світу як такого. Ліричний герой вірша М.Руденка “Вулиця Леніна” моделює світ як єдину вулицю:

Не має вона початку,
І спробуй — кінець знайди ...

Лягла вона через місто,
Та ні, — через сотні міст,
З’єднала столиці й народи,
Мов дружби незрушний міст [9, 147].

Останній етап у формуванні простору — освячення планети ім’ям Леніна (В.Соколов, “Людина з планети Леніна”). Абсолютна заселеність світу ім’ям вождя стала фундаментальною основою тоталітарної свідомості й забезпечувала монолітність тоталітарній системі.

Одна з основних подій тоталітарного євангелія — смерть Леніна, що зображується в категоріях християнського досвіду. Скажімо, критика звинувачує Г.Саннікова в тому, що описаний ним стан природи у хвилину смерті Леніна повторює євангельський опис загальної розгубленості в момент, коли помер Христос [2, 27]. Смерть Леніна розцінюється як вселенська катастрофа. Звідси домінування жалобних маршів, голосінь, реквіємів, епітафій, що визначають стилістику ленініани, забарвлену трагедійним пафосом:

Кулю земну оповило радіо ...
Тишу
 день
 роздер!

На серця трудящих падало:

Ленін
Ленін
Ленін
вмер.

(П.Усенко, “21 січня 1924 року”) [1, 224];

Однак докладне змалювання багаторічного трауру — явище не самодостатнє. Трагічний пафос лише відтіняє й надає значущості месіанській смерті Леніна. Велич смерті, що відкриває нові буттєві перспективи, — основна підстава для співмірності образів Христа й Леніна. В.Іванов зазначає: “Дивна і переможна сила смерті Христова! В ній заклик безкінечної могутності. Сила смерті Христа проникає у найпотаємніші куточки людського серця і викликає в них життя неземного” [7, 8]. Смерть Христа прогнозує бурхливий розвиток християнства як потужної світової релігії. Смерть Леніна стимулює чітку організацію тоталітарного простору й структурування тоталітарного мислення:

Клянємся над гробом твоим, наш учитель,
Дорогой твоей неизменно шагать.

(Злотин, “На смерть товариша Леніна”) [11, 40].

Ім’я це в шепоті вуст
Нам стане побідним маршем.

(Г.Шкурупій, “З нами Ленін”) [9, 200].

Обожнення Леніна відбувається через випробуваний механізм воскресіння Христа. “Ми щороку і щокроку / Ждемо повернення живого Ілліча”, – зізнається ліричний герой Л.Горлача [15, 196]. Ідея воскресіння, зрозуміло, радикально коригує онтологічні кордони життя і смерті. Основні тенденції прочитуються вже на рівні заголовку: значна частина текстів зорієнтована на констатацію смерті (О.Жаров, “На смерть Леніна”; В.Брюсов, “На смерть вождя”; М.Светлов, “На смерть Леніна”; Г.Санников, “Смерть вождя”; Ф.Малицький, “На смерть Леніна”; М.Марфієвич, “На смерть Леніна”), далі – радикальна зміна рецепції смерті (В.Ковалевський, “Це не смерть”; Я.Савенко, “Не вмер Ти”) і нарешті – апологія безсмертя (А.Акопян, “Ленін безсмертний”), що породжує визначальну для ленініани формулу-кліше “Ленін з нами”. На рівні поетичного дискурсу “смерть-безсмертя” Леніна оприявнюються через парадокс:

Лежав в гімнастюрці вже мертвий Ілліч,
але як живий, в домовині ...

(В.Сосюра, “Траурний марш”) [1, 178];

Так.
Він помер і не помер.

Живий.
Живий у мільйонах.
У нього тіло лиш німе,
А мозок теплий не схолонув.

(І.Дніпровський, “Добридень, Ленін”) [1, 222].

У польському словнику соціалістичного реалізму такий мотив названий “відродженням через смерть” [32, 448].

Кореляція “смерть – безсмертя” оприявнюється в образах крові, гробу, могили, що в тоталітарному проекті виразно символізують безсмертя. Вірш В.Князева “Крапля крові Ілліча” позначений біблійним розумінням символу крові, зокрема старозаповітним мотивом підкорення душі у святості [25, 567]:

Как и прежде горяча,
В бой зовет, сомненья точит
В сердце каждого клокочет,
Крапля крови Ильича [11, 122].

Однак особливого значення набуває новозаповітна символізація крові Христа як такої, що очищає совість для служіння живому Богу. Задля того, щоб здобути вічне життя, вірянин має пити Христову кров, за аналогією розгортається ситуація в тоталітарному світі:

Кровь по капле отдавая,
Он сковал могучесть края,
Создал мощь сплоченных масс;
Умерла возможность речи,
Но Ильич бессмертен в нас! [11, 122].

Вихід на безсмертя забезпечують також семантичні плани образу гробу й могили, частота яких зумовлена ситуативно – оплакуванням смерті Леніна (О.Кулляркупп, “На могилі Леніна”; І.Садоф’єв, “Біля гробу Ілліча”; С.Мінін, “Над могилою”; Р.Івнев, “Біля гробу”; Д.Самойлов, “За гробом Ілліча”). Образ гробу

програмує апокаліптичну картину світу:

Страна в снігах, страна по всем дорогам
Исхожена морозом и ветрами,
А посредине выструганный гладко
Сосновый гроб, и человек в гробу [11, 171].

Однак це лише одномоментне переживання. Перевантаження поезії образами гробу й могили визначає інше смислове навантаження, пов'язане з семою життя. Як доказ — міркування Ж.-П. Рішара, який розкодував образ гробу двопланово. Із одного боку, він пов'язаний з ідеєю негативності, символізуючи саму пам'ять про неіснування. Із другого боку, “він встановлює щось позитивне, майже людське: безпеку замкнутості, сталість знаку, заспокійливу тривкість місця закорінення і пам'яті. У великій минушості віків він становить собою єдину вартісну опору для думки та для мрій” [21, 177]. Ж.-П. Рішар пропонує говорити про гріб-колицу, гріб надіндивідуального минулого. Тоталітарна свідомість актуалізує саме код гробу-колиці, програмуючи, як завважує В.Воїнов у вірші “Бюлетень”, “життя великої могили” [11, 138]. Звідси й сакралізація образу могили:

И в самой смерти силы
Мы почерпнем у дорогой могилы
(В.Федоров, “Двадцять перше січня”) [11, 129].

Пред гробом вождя преклоняя колени,
Мы славим, мы славим того, кто — наш Ленин!
(В.Брюсов, “На смерть вождя”) [11, 118].

Роль “священної могили” в тоталітарній свідомості відіграє Мавзолей, образ якого автори творів піддають потужній художній рефлексії (О.Гаврилюк, “Мавзолей”; П.Дорошко, “Мавзолей”; Г.Печенівський, “В Мавзолеї”; Р.Третяков, “Біля Мавзолею Леніна”) і активно пов'язують із концептом життя. Мавзолей — це місце, де Ленін лише приліг, аби відпочити, заснув, утомившись. Завдяки таким евфемістичним фігурам реалізується семіозис умовчання Ленінової смерті. Традиційно образ могили пов'язується з мотивом воскресіння Ілліча (“Це з людей найлюдянший — Ленін, / і тепер він встає у труні” [15, 107]), його знайомством з оновленою країною, в якій “позникали убогії ниви”, а в “мертві піщані пустині по каналах побігла вода” (О.Гаврилюк, “Мавзолей”)⁶.

Відвідини Мавзолею багато поетів змальовують як доленосну подію у формуванні тоталітарної людини, яка причащається до священного. Дуже часто акт ініціації подається через розмову-сповідь ліричного героя — alter ego поета. У вірші “В Мавзолеї” Г.Печенівського ліричний герой, переживаючи своєрідний релігійний екстаз від наближення до священного, звітує Леніну про суспільні здобутки (“революція йде!”) і звіряється йому:

Я не міг не прийти, Як весняний сурмач —
Не сказати про болі і мрії. Ставлю вірші в партійні ряди [15, 298].

Промовисті у віршах і християнські алюзії поклоніння гробу господньому. Ліричний герой Р.Третякова зізнається:

І хоч ніколи звати богом Завжди просвітлений з лица,
Не стану будь-кого з людей, — Іду до тебе, як на прощу
Я на твою, на Красну площу, Колись ішли в святі місця [15, 298].

⁶ Мотив ходіння Леніна по землі досить популярний у ленініані. Наприклад, поема І.Дніпровського “Добридень, Ленін”, вірші П.Дорошка “Ленін іде по великій країні”, Д.Павличка “Ленін іде”.

Тоталітарний герой, що пройшов акт ініціації, формує відповідну картину світу, яку структурно організовує образ Мавзолею:

І стоїть Мавзолей мовчазливий	А життя розцвітає щасливе
На кордоні двох людських епох,	На чіткому шляху перемог [15, 107].

У візіях тоталітарного героя Мавзолей постає як онтологічна серцевина світу:

Отут весь світ,	Черпають мужність,
Народи волелюбні і племена	Сили для борні [15, 205].

Безсмертя Леніна, прописане в образах крові, гробу, могили, найпродуктивніше фіксується через актуалізацію іншої мовної дії — розмови як модусу одкровення. Виникає й розвивається новий жанр — “розмов з Леніним” (“Комсомо́лія” (1923) і “Ранок” (1923) М.Світлова, “Над книгою Леніна” (1926) С.Щипачова, “Молодість Леніна” (1929) М.Асеєва). У “Розмові з товаришем Леніним” В.Маяковського (1929), що в російській літературі становить собою канонічний зразок поезії цього жанру, ліричний герой рапортує про труднощі й перспективи радянського життя, запевняючи вождя:

вашим,	товарищ,	сердцем	и именем
думаем,	дышим,	боремся	и живем! [12, 397].

В українській літературі таку форму розповіді використав В.Сосюра в поемі “Навколо” (1921) та у вірші “Падають сніжинки”, де ліричний герой розмовляє з Леніним, зображеним на портреті. На повну силу сакральність розмови-одкровення виявилася в поемі І.Дніпровського “Добридень, Ленін”. Поет воскрешає Ілліча, убачаючи його в опредмечених елементах реальності: Ленін — це “паротяг на путях”, “рейки в степу”, “лампа на дроті в селі”. Тому розмова зі світом у поета опосередковується розмовою з Леніним, який і уособлює сутність цього світу.

Розповідь про Леніна, покладена в основу тоталітарного євангелія, сусідить із описом, третьою мовною дією, що передбачає вироблення специфічної ленінської іконографії, яка потужно розроблялася у 40-60-роки⁷. Варто зазначити, що на ранніх етапах художній ленініані властиве зображення емоційно-узагальненого ставлення до вождя: це була ленініана без Леніна. Такий феномен пояснюється двома причинами. По-перше, культ Леніна потужно твориться у дні жалоби, коли всі намагалися висловити невимовний біль, викликаний смертю вождя. Друга причина полягала в тому, що література була не готова до художнього моделювання героя такого типу. В.Ярошенко зазначає: “Ленін не вкладається в розуміння, / Як не вкладається простір і час” [23, 23]. Багато письменників констатують власну неспроможність “омовити” Леніна і надати йому право мовця в художньому тексті. Подібний колапс мови мистецтва був властивий і раннім етапам християнського іконотворення, адже іконописці бачили у Христі передусім Бога, незбагненого для людської свідомості [22, 23].

У прозовій і драматургічній ленініані Ленін як персонаж з’являється достатньо

⁷ Поняття іконографії в цьому разі вживається для позначення канонічних зразків художнього втілення образу Леніна.

пізно. Приміром, у творах М.Погодіна, О.Корнійчука, І.Микитенка тільки в 1937 році – після оголошення спеціального конкурсу, приуроченого 20-річчю Жовтня. Тобто тільки тоді, коли влада санкціонувала цю появу.

Рання ленініана, передусім поетична, опробовує опосередкований варіант оприявлення Леніна через спогад, уявну розмову тощо. У п'єсі І.Дніпровського “Любов і дим” (1926) про Леніна розповідає робітник. Образ Ілліча постає у мріях героїні драми М.Куліша “Комуна в степах” (1926). У п'єсі-одноактівці цього ж автора “Легенда про Леніна” (1927) ідеться про інтернаціональне значення імені вождя. Поети намагалися відкрити ленінські риси у звичайній простій людині. Це часто передавалося через ставлення ліричного героя до Леніна. Як зазначає С.Владимиров, “так складалася в радянській поезії традиція, яка відображала і підтримувала у свідомості народу відчуття присутності Леніна при всьому великому і малому, що відбувається в Країні Рад, його причетності до кожної людської долі” [2, 40].

Етап опосередкованого зображення Леніна можна дефініювати як символічний.

Перехід від декларації, романтичної гіперболізації до художньої конкретизації, покликаної витворити індивідуалізований образ Леніна, становить собою наступний, історичний етап у конструюванні ленінської іконографії. Література вибудовує традицію художнього втілення образу вождя, формує канон живого його лику, зафіксує його риси, жести, одяг. Водночас часто можна спостерегти запозичення з візуальних мистецтв, зокрема з політичного плакату.

Автори зосереджують увагу на портретуванні, передусім рольовому. Ленін постає у двох іпостасях: революціонера (“Ти з пустирищ неволь і мертвот викресав жар вулканічної лави” (В.Бабинський, “Сім років”), “Він вів людей на бій кривавий, / Щоб впало рабство, впали трони” (М.Гірник, “Наш Ленін”)) і керівника Країни Рад (М.Подольян, “Перший декрет”; С.Голованівський, “Ленін у Смольному”). У контексті цих двох рольових іпостасей формується естетика ленініани, яка, з одного боку, увиразнює надлюдські здібності вождя, а з другого – його простоту й людяність, народність і психологічну силу. “Ленініана культивувала образ Леніна як простої і скромної людини, чия простягнута вперед рука проектувала новий тип влади”, – зазначає В.Боннелл [31, 146], додаючи, що з моменту уславлення Леніна починається естетизація влади як такої.

На портретуванні Леніна художниками слова позначилися дві тенденції, пов'язані з його надлюдським статусом і власне людськими якостями. Скажімо, у поезії присутнє прикметне для плаката просторове руйнування пропорцій, виражене через гіперболізацію: Ленін – “гігант”, “титан”, “велетень”, що “похід світу прямує вперед”. “Й над усім велична постать Леніна”, – стверджує О.Сорока у вірші “Між нами був і буде Ленін”. Стандартний код для такого зображення Ілліча – простягнута вперед рука, “жест огняної правиці” (М.Рильський) і “рука до сонця” (М.Сингаївський). Цей жест тлумачиться, як дороговказ у майбутнє, як заповіт⁸. В.Боннелл убачає в ньому ще й інший зміст – благословення, схоже з Христовим [31, 145].

Власне людське начало в іпостасі вождя підтримується посиленою увагою до деталей його одягу. Ленін зображується в костюмі, жилетці, краватці, кепці. Остання деталь одягу вписується у відповідну семіотичну систему, символізуючи простоту і скромність. Кепка безпретензійна й не унікальна, вона прив'язує вождя до народу, виконуючи в масовій свідомості роль знака-коду. Унікально-ілюстративний у цьому сенсі вірш Є.Летюка “Кепка Ілліча”, де ліричний герой основним об'єктом своїх роздумів робить кепку: “ті, із кого злетіли циліндри й корони” кепкують над нею, а для простого народу вона – гордість, бо “з'єдналась у тому простому уборі / Простота Іллічева і велич народу”. Вірш закінчується патетично:

⁸ Жест піднятих рук може мати глибинний міфологічний генезис, пов'язаний із космогонією й оприявленням у ситуації воцаріння монарха. М.Еліаде коментує це так: “У момент помазання король стоїть на троні з піднятими руками: він утілює космічну вісь, розташовану в осередді Землі (трон – Центр світу) і таку, що торкається неба” [30, 48].

Славлю в пісні своїй
Звичайнісіньку кепку —
Найсвітлішу з корон
Робітничого
Класу [15, 252].

У поетичній ленініані тенденція до “заземлення” образу вождя реалізується в деталізації його обличчя. Приміром, В.Сосюра пише: “Бачу примружені очі, / мудре, високе чоло” [9, 163]. Примружені очі — деталь не тільки портретної, а й психологічної характеристики, найпоширеніша портретна прикмета, що стала “поетичною формулою” [2, 34]. В.Маяковський розгорнув звичний епітет “примружений погляд” у поетично змістовний образ пильності Леніна, його здатності вловлювати суть, проникати в серцевину явища [2, 34]. До цього епітета не раз зверталися П.Тичина, М.Рильський, М.Бажан, Л.Первомайський, А.Малишко, І.Нехода, М.Нагнибіда.

Третій етап ленінської іконографії — ідеалістичний — пов’язаний з ініціацією “другого тіла” вождя (В.Боннелл), що реалізується у метонімічному заміщенні Леніна відповідними семіотичними схемами. Цей феномен оприявнює ідею безсмертя Ілліча: він “оселяється” в портретах, фотографіях, пам’ятниках, які повсюдно супроводжують тоталітарну людину, означають її життєвий вибір. Візію “присутності” Леніна створюють також том праць Ілліча (П.Кононенко, “Напоготові”; М.Подольн “Над безсмертною книгою”), ленінський стяг (М.Бажан, “Ленінський стяг”), ленінський час (Д.Надіїн, “Велич ленінського часу”), озеро Леніна (А.Панів “Озеро Леніна”), ленінська орбіта (В.Бичко, “Ленінська орбіта”), вулиця Леніна (М.Куравська, “Вулиця Леніна”), ленінське слово (В.Лагода, “Ленінське слово”), ленінський годинник (Р.Лубківський, “Ленінський годинник”), ленінська зоря (О.Ющенко, “Ленінська зоря”).

Роль портрета Леніна в житті радянської людини може розглядатися як один з основних мотивів ленініани. Магічну місію в пошуку істини відіграє портрет в оповіданні О.Корнійчука “Він був великий”. Герой твору завдяки маленькому сину усвідомлює, що сила Леніна в його єдності з народом. Для маленької героїні оповідання Ю.Яновського “Лені” портрет Ілліча, подарований разом із хлібом, символізує радість життя. У поезії М.Пригари йдеться про дівчинку, яка в роки війни потрапила на лінію фронту з портретом Леніна. Ліричний герой поезії В.Коломійця “Про Леніна” своє становлення пов’язує з ім’ям і портретом вождя. Він “не вмів ще читати й букварика”, а знав, що “є святе на землі ім’я”. Вирішальну роль у формуванні самосвідомості ліричного героя відіграв магічний ритуал: у роки громадянської війни мати в молитві перед портретом Леніна просить його прийти. Результат приголомшливий:

І Ленін прийшов
Інакше ж не можна...
І світить мені його рисочка кожна;
У людях
Душевне його тепло...
Над всею землею — його чоло! [9, 78].

У вірші Є.Бандуренка “Так батько учив” батько наставляє сина, вказуючи на портрет Леніна:

І все, що буде у житті ясного,
Запам’ятай, мій сину, —
Все це він,
Це все тобі даровано від нього [15, 147].

Прикметно, що так чи так, але всі приклади пов'язані з образами дітей, із піковими моментами їхнього формування. Портрет Леніна в тоталітарному світі функціонує як основний дидактичний чинник, як ікона Христа для християн. Ліричний герой вірша В.Сосюри “Падають сніжинки” звиряє Леніну свої думки:

Я іду до клубу. Над столом червоним
“Що зробив” – питають очі Ілліча.
І скажу йому я, що ходжу в райшколу
Що до нього тільки мої думи мчать...
І здається, чоло ... моє гладить
Ніжна і прозора Леніна рука [10, 48].

Образ вождя відіграє особливо важливу роль у роки війни. У “Баладі про портрет” М.Риленкова профіль Леніна, вирізаний на бересті рукою безіменного солдата, стає своєрідною солдатською іконою. У “Баладі про пам’ятник” С. Маршака партизани повертають місту пам’ятник Леніну, який забрали німці, і жителі сприймають це як знак непереможності радянської системи. У “Баладі про Леніна” О.Довгого ідеться про те, як фашисти намагалися знищити пам’ятник Леніну, але не змогли, а вночі, зійшовши з гранітного постаменту, вождь очолив боротьбу з фашистами. С.Владимиров зазначає: “Саме у віршах воєнних літ виникло із особливою природністю відчуття присутності Леніна у повсякденності фронтового часу. Тільки в прямій причетності до бою з фашизмом могло народжуватися це відчуття безпосередньої близькості до Леніна” [2, 49].

Для тоталітарної людини Ленін – вище мірило життя. Герой вірша П.Воронька “Коли я в Київ повертаюсь” зізнається:

Це я зростаю у любові
До Ілліча,
Це я міняюсь, –
Знаходжу риси нові й нові
У нім,
Як з мандрів повертаюсь [9, 51].

Установлення пам’ятника вождю – завжди знакова подія (М.Ігнатенко, “Пам’ятник Леніну”; Л.Забашта, “Ленін в Ейслебені”; В.Рабенчук, “Перший пам’ятник Іллічу на Вінниччині”). Місце пам’ятника завжди на людній площі (В.Мисик, “На людній площі”; В.Ткаченко, “Пам’ятник Леніну”), він центр світового тяжіння – “знов горить над світом Ленін з п’єдесталу” (О.Довгий, “Балада про Леніна”).

Момент довершеності тоталітарної людини позначений її здатністю моделювати портрет Леніна. Прикметний зразок – вірш М.Сома “Як я Леніна малював”. Його ліричний герой – розчарований сучасник повоєнної епохи, голодного 1946 року – свій порятунок знаходить у тому, що малює Леніна: “І почав я з того чола, / Що на батькове трохи схоже”. У вірші докладно описано процес пошуку відповідного стандарту зображення. Результат вражає: на малюнку вгадується справжній Ленін. Цю подію подано як народження нового галактичного дня:

Сонце стало на наш поріг,
Коло сонця стояла мати:
Ой, синочку! Якби ти зміг
Ще й розмовоньку змалювати
Батька Леніна... [24, 107].

Ідея “другого тіла” Леніна активно реалізується через патетизацію імені вождя.

Розростання семантичного наповнення імені “Ленін”, його провіденційна роль — доволі значимі об’єкти поетичної рефлексії в ленініані. Безумовно, канонічним у цьому випадку буде тичининське дешифрування імені Леніна, пов’язане з метафізичною здатністю акумулювати народні маси:

ЛЕНІН!

Одно тільки слово,
А ми вже як буря:

Готово! [9, 170].

Тичининські коди, передані насамперед через повтори, ретранслюються в поезіях В.Сосюри “Ленін”, Остапа Вишні “Ленін”, А.Бурлаки “Ленін”, М.Терещенка “Ленін”, Ф.Ісаєва “Його немеркнуче ім’я”. Темарій, визначений мотивом осмислення імені Леніна, досить широкий, однак тенденція очевидна — наголосити на доленосності імені вождя. У “Легенді про Леніна” М.Куліша осмислюється інтернаціональне значення ленінського імені. У поемі М.Тихонова “Самі” ім’я Леніна стає першим зрозумілим словом для іноземця-полоненого. Ім’я Леніна означає основні життєві події ліричного героя вірша Д.Бакуменка “З його ім’ям”. Про непереможний дух, який символізує для радянської людини саме ім’я Леніна, розповів у епопеї “Прапороносці” О.Гончар. У цьому ряду цілком мотивована гіперболізація, до якої вдається А.Малишко:

І світ, як велет, вставши із безодні,
Його ім’я несе як заповіт [9, 102].

Очевидно, що для тоталітарної людини, яка прагне ідеологічної довершеності, в імені Леніна починає звучати увесь світ, про що свідчить вірш О.Ющенка “Ленін”.

Отож, ідея “другого тіла” оприявнюється в портреті, пам’ятнику, фотографії, малюнку, імені вождя тощо, корелюється з поняттям “образ”, який, безмежно віддаляючись від “справжнього” Леніна, стає літературною іконою:

Але є в світі витвір образу його —
Рук не злічить, не вимірять натхнення!
Бо то є витвір людства усього,
В якому ленінський горить вогонь,
І образу тому навічно
Ленін ймення [15, 340].

Для тоталітарної свідомості, зараженої релігійним мисленням, Ленін був утіленням абсолюту, що корелювався з поняттям божественного як такого. Для кодифікації Леніна використано релігійний і соціокультурний код Христа. Літературна ленініана оприявнюється як євангеліє та постає як зразок тоталітарної іконографії. Моделювання образу Леніна як тоталітарного Христа, що ґрунтувалось на квазірелігійній основі тоталітарного мислення, забезпечувало монолітність радянської тоталітарної цивілізації, позаяк код Леніна виступав основним стимулом комунікації між владою і масами.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Антологія української поезії: У 4 т. / Упоряд. М.Рильського та М.Нагнибіди.* — К., 1957. — Т. 3.
2. *Владимиров С.* Поэтическая лениниана // *Ленин* в советской поэзии / Вступ. Ст. С.Владимирова. Составление, подготовка текстов и примечания Р.Б. Вальбе, Р. А. Шацевой, А.С. Шепелевой. — Ленинград, 1970. — С. 7-58.
3. *Даніленка С.* Паэма Міхаса Чарота “Ленін” у кантэксце сакралізацыі постаці правадыра сусветнага пралетарыята // *У ракурсе* сучаснага асэнсавання: Міжкафедральны зборнік навуковых прац: Філалогія.

Выпуск 2. – Магілёў, 2004. – С. 14-23.

4. *До 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна. Тези Центрального комітету Комуністичної партії Радянського Союзу // До 100-річчя з дня народження В.І.Леніна: Зб. документів і матеріалів.* – К., 1970. – С. 29-79.

5. *Есаулов И.* Соцреализм и религиозное сознание // *Соцреалистический канон.* – СПб., 2006. – С. 49-55.

6. *Есаулов И.* Тоталитарность и соборность: два лика русской культуры // *Вопр. лит.* – 1992. – № 1. – С. 148-170.

7. *Іванов В.* Учитель людства // *Українська культура.* – 1987. – № 6. – С. 8.

8. *Кантор В.* Проблема Антихриста как проблема тоталитарного слова европеизма // *Вопросы философии.* – 2001. – № 4. – С. 16-24.

9. *Ленін з нами: Твори українських радянських письменників про В.І.Леніна: У 3 т.* – К., 1969. – Т. 1.

10. *Ленін у літературі та мистецтві українського народу // Ленін і Україна: У 4 кн.* – К., 1970.

11. *Ленін в советской поэзии / Составление, подготовка текстов и примечания Р.Б.Вальбе, Р.А.Шацевой, Л.С.Шепелевой.* – Ленинград, 1970.

12. *Маяковский В.* Разговор с товарищем Лениным // *Хорошо!* – К., 1976.

13. *Немировский А.* Евангельский Иисус как человек и проповедник // *Вопр. истории.* – 1990. – № 4. – С. 112-132.

14. *Пискунов В.* Советская лениниана (образ Ленина в советской литературе). – М., 1970.

15. *Поетична лєнініана: Вірші українських поетів про Леніна.* – К., 1970.

16. *Промова Генерального Секретаря Центрального комітету Комуністичної партії Радянського Союзу товариша Л.І.Брежнєва на відкритті лєнінського меморіального комплексу в Ульяновську 16 квітня 1970 року // До 100-річчя з дня народження В.І.Леніна: Збірник документів і матеріалів.* – К., 1970. – С. 80-84.

17. *Про підготовку до 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна. Постанова Центрального Комітету КПРС // До 100-річчя з дня народження В.І.Леніна: Збірник документів і матеріалів.* – К., 1970. – С. 3-19.

18. *Про 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна. Звернення міжнародної ради комуністичних і робітничих партій // До 100-річчя з дня народження В.І.Леніна: Збірник документів і матеріалів.* – К., 1970. – С. 20-22.

19. *Ренан Е.* Життя Ісуса // *Людина і світ.* – 1990. – № 3. – С. 32-37.

20. *Ренан Е.* Життя Ісуса // *Людина і світ.* – 1991. – № 4. – С. 43-50.

21. *Рішар Ж.-П.* Смерть та її іпостасі // *Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття.* – Львів, 1996. – С. 164-179.

22. *Сапунов Б.* Лик Ісуса. Кого зображали художники всіх часів, звертаючись до образу Христа? // *Людина і світ.* – 1996. – № 10. – С. 2-7.

23. *Скорський М.* Образ Леніна в українській радянській літературі. – К., 1983.

24. *Славимо Іллічеві ім'я: Вірші українських поетів про Леніна.* – К., 1987.

25. *Словарь библейских образов / под ред. А.Райкена, Д.Уилхойта, Т.Лонгмана III.* – СПб., 2005.

26. *Тумаркин Н.* “Ленин жив!” Культ Ленина в современной России. – СПб., 1997.

27. *Українська літературна енциклопедія.* – К., 1990. – Т. 2.

28. *Федорчук М.* У серці народнім: Образ Леніна в українській радянській літературі. – К., 1971.

29. *Шахназаров О.* Советское общество 1917-1953 гг.: аномалия или закономерность? // *Вопр. философии.* – 2004. – № 10. – С. 33-46.

30. *Элиаде М.* Аспекты мифа. – М., 1995.

31. *Bonnell E.* *Victoria* Iconography of Power. Soviet Political Posters under Lenin and Stalin. – Berkeley; Los Angeles; London, 1997.

32. *Ślownik realizmu socjalistycznego.* Redakcja Zdzisław Japinski, Wojciech Tomaśik. – Kraków, 2004.